

CZERWONY KOŚCIÓŁ

1 Ołtarz boczny Matki Boskiej Częstochowskiej wykonany w 1908 r. z drewna pokrytego płytami ceramicznymi (marmoryzacja) w warszawskiej firmie Józefa Szpetkowskiego, wg projektu J.P. Dziekońskiego. Nawiązuje kształtem do struktury architektonicznej świątyni neogotyckiej. Obraz przywieźli parafianie wracający z pielgrzymki do Częstochowy w 1906 r. w podziękowaniu za wybudowanie kościoła – po bokach znajdują się rzeźby św. Łukasza i św. Józefa ofiarowane przez pracowników białostockich fabryk. Na zwieńczeniu rzeźba Chrystusa Serce Gorejące.

2 Ołtarz św. Antoniego z Padwy jest najstarszym ołtarzem świątyni, poświęconym w 1907 r. Prawdopodobnie został wykonany w warszawskim zakładzie Józefa Szpetkowskiego wg. projektu J. Dziekońskiego. Imituje gotycką trójskrzydłową nastawę ołtarzową. Drewno dębowe zostało przygotowane przez pracowników zakładów kolejowych z podbiałostockich Starosielc, którzy również sfinansowali budowę ołtarza. Do ołtarza zamówiono dwa obrazy u warszawskiego malarza Kazimierza Stabrowskiego: św. Antoniego z Dzieciątkiem, wzorowany na obrazie B. E. Murilla znajdującym się w petersburskim Ermitażu oraz św. Kazimierza Królewicza, który miał być własną kompozycją artysty. Obrazy ufundował Józef Karpowicz, ziemianin z majątku Białostoczek, ekonomista i bankier. W polach bocznych widnieją rzeźby św. Augustyna z Hippony i św. Stanisława Biskupa.

3 Neogotycki ołtarz główny nawiązuje do gotyckich tryptyków. Wykonany został z polichromowanego drewna dębowego w 1915 r. przez warszawską firmę J. Szpetkowskiego. Rzeźby zaprojektował Wincenty Bogaczyk. Bogata scena Wniebowzięcia NMP składa się z dwóch części: na dole znajdują się postacie apostołów zgromadzonych nad grobem Maryi, powyżej Maria unoszona jest na obłoku w otoczeniu aniołów. Całość zwieńczona jest przedstawieniem tronującej Trójcy Św. W bocznych ołtarzach widnieją płaskorzeźbione sceny z życia Marii: Zwiastowanie, Boże Narodzenie, Nawiedzenie i Ofiarowanie. Po bokach postacie świętych: Floriana i Jana Chrzciciela.

4 Ołtarz boczny Ukrzyżowania wykonany przez Wincentego Bogaczyka w 1926 r. We wnętrzu ołtarza widnieją scena Ukrzyżowania z Maryją i św. Janem Ewangelistą. Po bokach obrazy Chrystusa modlącego się w Ogrójcu i Anioła czuwającego przy grobie.

5 Ołtarz Matki Bożej Miłosierdzia. W 2022 r. ma zakończyć się budowa nowego drewnianego ołtarza nawiązującego do wystroju świątyni. Podjęto decyzję o wykorzystaniu archiwalnego projektu z 1908 r., który zakładał budowę w tym miejscu neogotyckiego ołtarza z figurą Matki Bożej z rue du Bac. Dominującym elementem powstającego ołtarza będzie obraz Matki Bożej Miłosierdzia, nad którym znajdzie się wizerunek Syna Bożego jako Salvatora Mundi „Zbawiciela Świata”. W partiach bocznych ołtarza ustawione zostaną figury rodziców Maryi: św. Joachima i św. Anny, zaś wyżej rzeźby bł. Michała Sopoćko, patrona Białegostoku, oraz św. Kazimierza Królewicza, patrona metropolii białostockiej.

6 Kaplica Jezusa Miłosiernego. Jednym z księży, który po II wojnie światowej opuścił Wilno i zamieszkał w Białymstoku, był ks. Michał Sopoćko, spowiednik i kierownik duchowy św. Faustyny Kowalskiej podczas jej pobytu w Wilnie. Nazywany „Apostołem Miłosierdzia”, Sopoćko poświęcił swoje życie propagowaniu idei Miłosierdzia Bożego. W 1955 r. zlecił wileńskiemu artyście, Ludomirowi Słędzińskiemu, namalowanie obrazu Jezusa Miłosiernego. Brak oficjalnej zgody Stolicy Apostolskiej na upowszechnianie kultu Miłosierdzia Bożego sprawił, że wizerunek czekał aż do lat 70., aby zawisnąć w katedrze białostockiej. W 1986 r. przygotowano dla niego kaplicę. W 1999 r. zaprojektowano skromny ołtarz, zaś w oknach umieszczono witraże przedstawiające bł. Michała Sopoćko i św. Faustynę. Ks. Michał Sopoćko umarł w 1975 r. a jego beatyfikacja miała miejsce w 2008 r. w białostockim Sanktuarium Miłosierdzia Bożego, gdzie spoczywa jego ciało.

7 Monument przy zewnętrznej ścianie kościoła, wystawiony w 1988 z okazji 600-lecia istnienia diecezji wileńskiej. Zaprojektowany przez Dymitra Grozdewa, bułgarskiego artystę, który swoje życie zawodowe związał z Białymstokiem. Przedstawia trzy wileńskie krzyże, z których symbolicznie spływają strumienie łask.

BIAŁY KOŚCIÓŁ

8 Trzy krypty, z których jedna, tzw. krypta „fundatorska”, położona jest pod kątem do osi kościoła, co sugeruje, że pierwotnie zbudowana była pod inną budowlą. Znajdują się w nich trumny w większości z XVII i XVIII w., m.in. mahoniowa trumna Izabeli z Poniatowskich Branickiej i rokokowa trumna bratanicy hetmanowej - Katarzyny Poniatowskiej. Uwagę zwracają trumny kładowe, czyli wydrążone w pniach drzew.

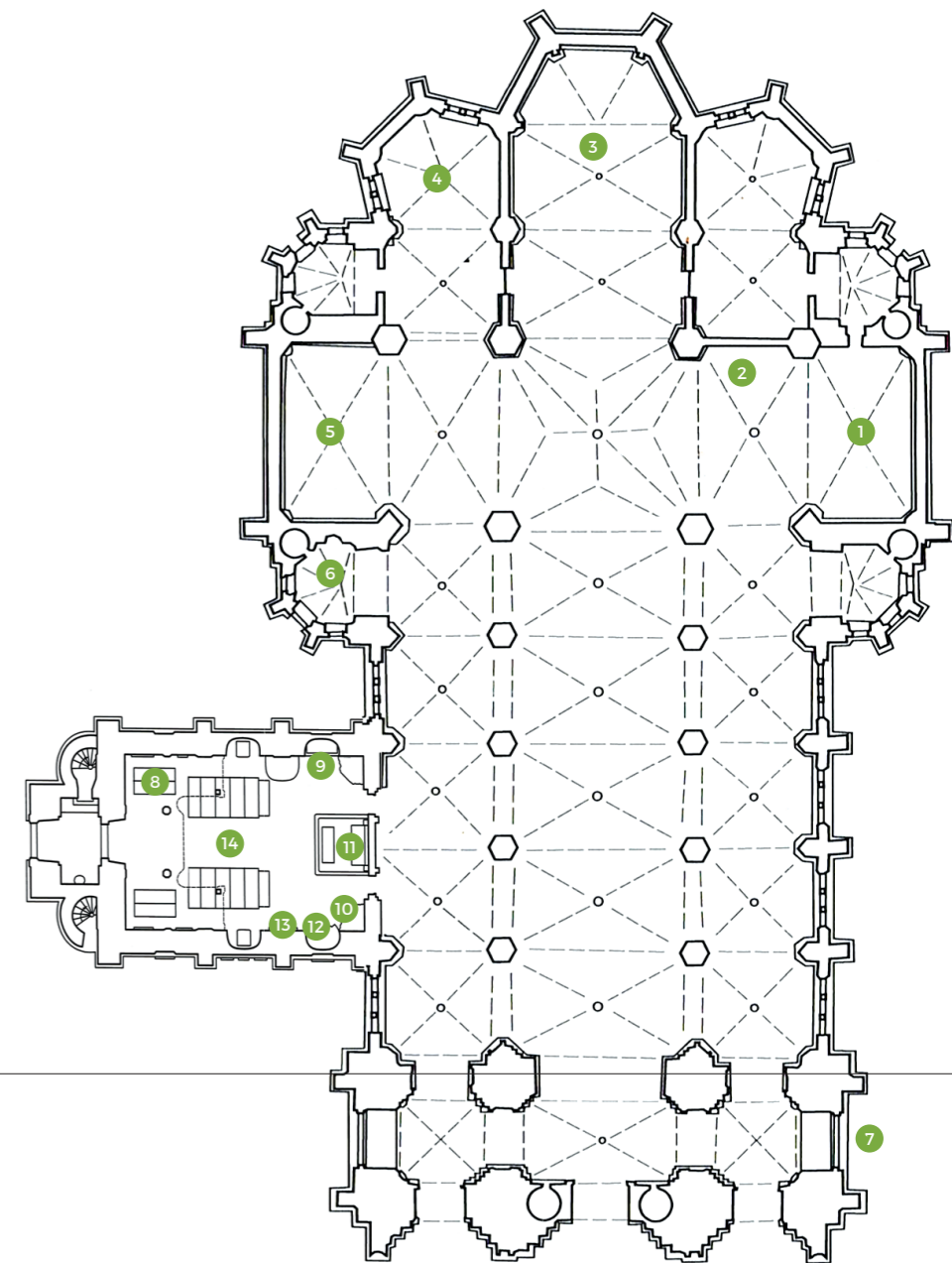
9 Monument serca Jana Klemensa Branickiego, hetmana wielkiego koronnego, ufundowany przez jego żonę Izabelę i wykonany w Rzymie, prawdopodobnie przez królewskiego architekta Andre Le Bruna w 1776 r. Dwa lata później stanął w białostockim kościele. Na cokole, przed piramidą z wizerunkiem hetmana, znajduje się trumna podtrzymywana przez dwa gryfy. Wieko trumny zdobią panoplia, czyli krzyżujące się elementy uzbrojenia. Napis na cokole wychwala zmarłego kawalera „pierwszego pomiędzy najznakomitszymi panami Rzeczypospolitej i ostatniego z rodu swego”. Piramida, gryfy i girlandy niosą z sobą treści tryumfalne, stawiając postać dobrodzieja miasta. Ciało hetmana znajduje się w kościele św. Piotra i Pawła w Krakowie.

10 Ołtarz boczny Ukrzyżowania. W centralnym miejscu znajduje się kopia drogiego krucyfiks nabytego przez J. K. Branickiego w Wenecji. Na hebanowym krzyżu zamocowana była figurka Chrystusa wyrzeźbiona w kości słoniowej. W pięciu srebrnych gwoździach tkwiło pięć diamentów. Włócznia i gąbka to symbole męczeństwa Chrystusa.

11 Drewniany ołtarz główny z 1751 r. ze złożonym antepedium, po bokach figury św. Piotra i Pawła. J. K. Branicki ufundował późnobarokowe zwieńczenie z motywem glorii promienistej, gdzie centralną rolę pełni trójką z Okiem Opatrzności - symbol Trójcy Św. Ołtarz został częściowo okrojony i przesunięty w związku z likwidacją prezbiterium w 1902 r. Obraz olejny ze sceną Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny autorstwa Augustyna Mirysa. Na dole dostrzegamy grupę apostołów ze św. Tomaszem, który otrzymuje od Chrystusa zwiewną tkaninę, wiarygodny dowód ziemskiego bytowania Maryi. W górnym poziomie widzimy Matkę Bożą wśród obłoków, unoszoną do nieba. Mirys był Szkotem urodzonym we Francji, który pracował ponad 40 lat na dworze Branickiego.

12 Epitafium serc wojewody podlaskiego Stefana Mikołaja Branickiego i jego matki Aleksandry Katarzyny z Czarnieckich, córki hetmana Stefana Czarnieckiego, wykonane zostało z czarnego i różowego marmuru przez Carlo Antonio Bay'a w 1711 r., a zaprojektowane najpewniej przez Kacpra Bażankę. Pierwotnie pomnik znajdował się w kaplicy Pałacu Branickich. Ufundowała go żona Stefana Mikołaja - Katarzyna Scholastyka z Sapiehów. Pomnik został przeniesiony do kościoła przez Jana Klemensa Branickiego. Dodano wówczas elementy rozjaśniające czerń marmuru - putta trzymające czaszkę i klepsydrę. W kartuszu umieszczone są herby: Branickich - Gryf, Sapiehów - Lis i Czarnieckich - Łódzia.

13 Epitafium Izabeli Branickiej zmarłej w 1808 r. wyhaftowała jej dwórka Weronika Paszkowska. Umieszczone w kościele w 1825 r. W centrum kompozycji znajduje się wazon z kwiatami, obok uschnięte drzewo - symbol śmierci, a w oddali biały obelisk z medalionem przedstawiającym profil Izabeli oraz panoramę Białegostoku. W alabastrowym wazonie nad epitafium ukryte były pamiątki Pani Krakowskiej związane z bliskimi jej osobami: miniatury z wizerunkami faworyta hetmanowej - Andrzeja Mokronowskiego i jej ojca Stanisława Poniatowskiego, pierścień z inicjałami królewskimi a także pukle włosów: króla Stanisława Augusta, bratanica księcia Józefa Poniatowskiego, matki Konstancji z Czartoryskich oraz samej Izabeli.

14 Plafon. Na sklepieniu znajdują się fragmenty fresków wykonanych w latach 1751-52 przez Antoniego Herliczkę, malarza działającego przez ponad 30 lat na dworze Branickich. Malowidło przedstawia Trójcę Świętą z częściowo zatartą postacią Chrystusa. Oryginalne polichromie zostały zamalowane w latach 40. XX w. obrazami o tematyce franciszkańskiej. Freski Herliczki odstonięto ponownie 40 lat później, zostawiając współczesne kompozycje jedynie w kruchcie kościoła.

SANKTUARIUM NAJSWIĘTSZEJ MARYI PANNY MATKI MIŁOSIERDZIA

Powojenny ład sprawił, że parafia biłostocka utraciła swoją wielokową łączność z Wilnem. Biskupi i księża biłostockcy, w znaczej mierze wykształceni w tamtejszym seminarium, postanowili wzmościć kult obrazu Matki Boskiej Ostobramskiej. Natychmiast po wojnie zapoczątkowano nowennę „Opieki Matki Bożej Ostobramskiej”, która cieszyła się szczególną popularnością wśród uchodźców z Rosji. W 1977 r. „z okazji 50. rocznicy koronacji obrazu Ostobramskiego, w neogotyckim kościele urządzono kaplicę, w której umieszczono kopię cudownego wizerunku namalowaną w 1927 r. przez wileńską malarkę Łucję Batukiewiczównę. W tym samym roku ówczesny metropolita krakowski, kardynał Karol Wojtyła, dokonał poświęcenia nowej kaplicy i obrazu. Kościół stał się celem pielgrzymek, a narastający kult Matki Miłosierdzia przyczynił się do ukoronania obrazu koronami papieskimi w 1995 r. Matka Boska z Ostrej Bramy jest patronką archidiecezji biłostockiej.

ZARYS HISTORYCZNY

Najwcześniejszą informację o biłostockim kościele znajdujemy w dokumentach z roku 1553, chociaż istnieją przesłanki, aby zatępernie parafii przesunąć na lata 20. XVI w. Wówczas też powstała w tym miejscu pierwsza drewniana świątynia, której jedyną pozostałością jest zachowana ceglana krypta zwana „fundatorską”. Cdy w 1617 r. Piotr Wiesiowski (młodszy) rozpoczął budowę nowego, murowanego kościoła, drewnianą świątynię przeniósł na drugą stronę obecnego rynku i wykorzystał jako kaplicę przyspiałną. Nowy kościół stanął w tym samym miejscu przed 1625 r. Budowę i wyposażenie świątyni dokonał syn Piotra, Krzysztof Wiesiowski. Obiekt wyróżniał się na tle innych budynków sakralnych Podlasia nie tylko użyciem cegły, ale również schudną architekturą i rozmiarom. Dkota kościoła wzniesiono sześcioboczny mur z bramą oraz czterema narożnymi wieżyczkami. Znajdował się tu również najstarszy cmentarz przykościelny.

W wieku XVIII dzięki nowym właścicielom miasta – Branickim herbu Gryf – kościół został odnowiony i wyposażony w duchu barokowym. Autorem projektu był najpewniej Jakub Fontana. Dzięki hetmanowi wielkiemu koronnemu Janowi Kłemensovowi Branickiemu od strony wschodniej świątyni stanęła okazała dwupiętrowa murowana plebania. Od zachodu powstał szpital parafialny, a po drugiej stronie rynku Branickiego w którym zamieszkały siostry ze Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia, prowadząc szkołę dla dziewcząt i szpital zakony. Wdowa po hetmanie, Izabela z Poniatowskich Branicka, siostra ostatniego króla Polski Stanisława Augusta Poniatowskiego, przekazała w 1806 r. opiekę nad kościołem Zgromadzeniu Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo, które zarządziło parafią do 1846 r.

W wyniku III rozbioru Polski Biłystok został administracyjną stolicą nowej prowincji Prus Nowowschodnich. Po rokowaniach francusko-rosyjskich w Tyliży w 1807 r. miało sto przeszło w ręce Rosjan. Rozwój przemysłu tekstylnego przyczynił się do znacznego wzrostu liczby mieszkańców, w tym katolików. Jedyny biłostocki kościół był zbyt mały, aby pomieścić parafian z Biłegostoku i okolicznych wsi. W latach 50. lub 60. XIX w. podjęto próby rozbudowy kościoła o nowy boczny, jednak pomysły nie zostały zrealizowane. W wyniku represji po powstaniu styczniowym nie było też prawnych możliwości postawienia nowej świątyni, ponieważ poprzednia była w dobrym stanie technicznym, który umożliwiał jej użytkowanie przez wiernych.

Zespół bazyliki archikatedralnej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny

W skład zespołu wchodzi dwie połączone ze sobą świątynie – stary kościół farny nazywany „białym kościółkiem”, najstarszy zabytek miasta, oraz nowy kościół farny, czyli „czerwona katedra” z początku XX w., często określana przez biłostoczian jako „dobudówka”. Są to główne świątynie archidiecezji biłostockiej oraz parafii pw. Wniebowzięcia NMP.

Miniprzemownik powstał w ramach zadania publicznego „Odkrywamy Biłostockie Zabytki” realizowanego przez Regionalny Oddział PTTK w Biłystoku.

Opracowanie tekstu: Sylwia Bućko

Redakcja merytoryczna: Wiesław Wirbel

Zdjęcia archiwalne: Muzeum Podlasie w Biłystoku

Wydawca: Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze

Regionalny Oddział w Biłystoku, 2022

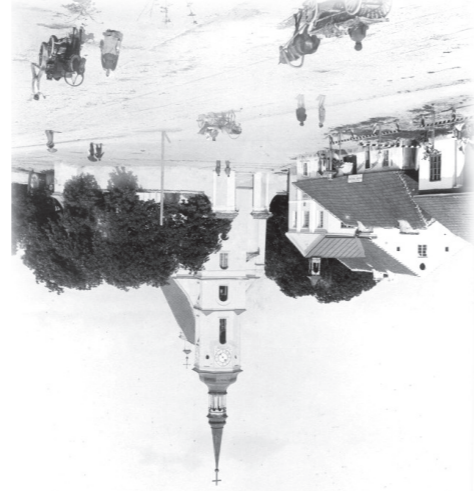
www.bialystok.pttk.pl

Regionalny Oddział w Biłystoku

Zadanie zostało dofinansowane ze środków z budżetu Miasta Biłegostoku.

W latach 80. XIX w. parafię biłostocką objął ks. Wilhelm Szwarz, który w 1895 r. rozpoczął starania o wzniesienie nowego kościoła na terenie wzgórze św. Rocha. Projekt przygotował warszawski architekt Józef Pius Dziekoński. Po czterech latach wymiany pism władze gubernialne w Grodnie wydały zezwolenie jedynie na rozszerzenie i rozbudowę dotychczasowego kościoła. Dziekoński do stosował projekt świątyni do nakazów urzędników carskich. Przed rozpoczęciem prac budowlanych rozebrano przedbiernię biłostocką Wiesiowski. W latach 1900-1905 została dobudowana „czerwona” świątynia. Stanowiła ona przykad neogotyku wileńsko-białyckiego, który z czasem stał się jednym z wyrazów polskiego patriotyzmu pod zaborem rosyjskim.

Kościół doposażono przez kolejnych 25 lat. W 1920 r. funkcję proboszcza objął ks. Aleksander Chodźko, który z wielkim zaangażowaniem dokonał dzieła ks. Wilhelma Szwarca. Uroczysta konsekracja świątyni przez arcybiskupa metropolite wileńskiego Romalda Jąbrzykowskiego miała miejsce w 1931 r.

W czasie II wojny światowej oba kościoły nie zostały zniszczone. Po zmianie granic Biłegostoku przybył abp Romuald Jąbrzykowski, który stąd zarządzał częścią archidiecezji wileńskiej znajdujące się na terenie Polski. Kościół zaczął pełnić rolę prokatedralny.

W 1985 r. świątynia uzyskała tytuł bazyliki mniejszej. Jan Paweł II podczas swojej wizyty (5 VI 1991) powołał oficjalnie diecezję biłostocką, a kościół stał się katedrą. Rok później diecezję podniesiono do rangi archidiecezji, a świątyni nadano tytuł archikatedralny.

ARCHITEKTURA

Stary kościół farny zbudowany został na planie prostokąta, do którego od wschodu dołączono długie, trójbocznie zakończone prezbiterium (rozebrane w 1902 r.) a od zachodu dodana wąska wieżę chodnikową kwadratu flankowaną czterokolumnową wieżą-czerniami. Jednonawowa budowlą wykazuje cechy stylu późnorenansansowego: zwrócić i smukłość bryły, kilkupoziomową wieżę z wyodróżnionymi się członami zwieńczoną baniastym hełmem z ażurową latarnią czy też półkolistą zamkniętą okna. Uwagę zwraca wykonany z piaskowca manierystyczny portal nad wejściem ze sceną koronacji Maryi Panny, korpus świątyni przykryty został sklepieniem w kształcie kolebki z lunetami.

Nowy kościół farny to świątynia neogotycka wybudowana na wydłużonym planie krzyża factirskiego. Budowla jest trójnawową bazyliką (nawa główna wyszła do naw bocznych) z jednonawowym masywnym transeptem. Rozbudowana fasada oraz trzema portalami zwieńczonymi wimpergami. Cała bryła kościoła, jak i fasada zostały oparte wieloskokowymi szkarpami, które nad dachami naw bocznych przechodzą w łuki przyporowe. Na skrzyżowaniu nawy i transeptu wznosi się ażurowa sygnaturka. W przestrzennym wnętrzu kościoła odznaczają się ostrołukowe arkady i potężne filary opasane wiązkami słupek. Nad nawą, prezbiterium i transeptem – znajduje się sklepienie krzyżowo-żebrowe, w miejscu przecięcia z transeptem – sklepienie gwiaździste, zaś nad chórem – kryształowe. Trójdzielne okna wypełniają witraże z 1905 r.